

БІРІНШІ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК СОҒЫС КЕЗІНДЕГІ БАТЫС ЕУРОПА МЕМЛЕКЕТТЕРІ МЕН ЖАПОНИЯНЫҢ ЖҰМЫЛДЫРУДЫ КҮШЕЙТУ ТӘЖІРИБЕСІ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙДА ҚОЛДАНУ

Андатпа

Бұл мақалада экономиканы жұмылдыру дайындығы кез-келген мемлекеттің қорғанысы мен қауіпсіздігін ұйымдастырудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылатындығы көрсетілген. «Жұмылдыру», «жұмылдырушылық», «жұмылдыру экономикасы», «жұмылдыру күшейтулері» және «экономикалық жұмылдыру» сияқты санаттардың әлеуметтік-экономикалық мазмұны егжей-тегжейлі ашылды. Жұмылдыру экономикасының негізгі белгілері және экономикалық жұмылдырудың ерекшеліктері анықталды. Экономикалық мобилизацияның ерекшеліктері қарастырылған. Экономикалық мобилизацияның қажеттілігі тарихи тұрғыдан салыстырмалы түрде жақын арада – қамтамасыз ету үшін ауқымды материалдық ресурстарды қажет еткен бірнеше миллиондық армия құрылған Бірінші дүниежүзілік соғыс кезеңінде пайда болды. Бірінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі жұмылдыруды күшейтудің әлемдік тәжірибесі талданды: Батыс Еуропа мемлекеттерінің тәжірибесі Германия, Англия және Франция, сондай-ақ Жапония мысалында зерделенді. Әскери өндірісті тез күшейтуге кедергі келтіретін себептер анықталды. Экономиканы жұмылдыруды күшейту елдің әскери-экономикалық әлеуетін нақты қорғаныс күшіне айналдыру процесі ретінде көптеген факторларға, оның ішінде мемлекеттің жалпы экономикалық мүмкіндіктеріне, оның экономикасының соғыс уақыты режиміне көшуге дайындық дәрежесіне және қажетті көлемде және ассортиментте әскери өнімді уақтылы өндіруді қамтамасыз етуге байланысты екендігі негізделеді. Жүргізілген талдау негізінде автор қазіргі уақытта көптеген елдерде, оның ішінде Қазақстан Республикасында жұмылдыру экономикасының міндеттерін шешу кезінде ескерілуі мүмкін белгілі бір тұжырымдар жасады.

Тірек сөздер: экономикалық жұмылдыру, жұмылдыруды күшейту, азаматтық өнеркәсіп, әскери зауыттар, концерндер, халықаралық тәжірибе, әскери-экономикалық әлеует.

Экономиканы жұмылдыру дайындығы кез келген мемлекеттің қорғанысы мен қауіпсіздігін ұйымдастырудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Экономиканы жұмылдыру дайындығы соғыс жағдайында қарулы күштердің қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыру үшін мемлекеттің ел экономикасын жұмылдыруын уақтылы жүзеге асыру қабілетін сипаттайды.

Ғылыми әдебиеттерде «жұмылдыру» ұғымының бірқатар анықтамалары келтірілген. Сонымен, Г.В. Осипов келесідей анықтама береді: «Жұмылдыру дегеніміз – жеке адамның немесе әлеуметтік топтың ішкі күштерін белгілі бір міндеттерді орындауға белсендіру және шоғырландыру; төтенше саяси, әлеуметтік, экономикалық, әскери және т.б. мәселелерді шешу үшін бұқараны белсендіруге бағытталған процесс» [1].

Жұмылдыру – мемлекеттің саяси және әскери мақсаттарға қол жеткізуі үшін қолда бар күштерді, ресурстар мен құралдарды шоғырландыру және белсенді күйге келтіру мақсатында мемлекет жүргізетін бірқатар іс-шаралар.

Жұмылдырудың классикалық анықтамасын А.Г. Фототов ұсынды: «Төтенше құралдар мен төтенше ұйымдастыру нысандарын пайдалана отырып, төтенше мақсаттарға қол жеткізуге бағдарланған дамуды жұмылдыру түрі деп атаймыз» [2]. Осы анықтамаға сүйене отырып, жұмылдырылған деп ресурстары шоғырланған және тұтас жүйе ретінде елдің өміріне қауіп төндіретін нәрсеге қарсы тұру үшін қолданылатын экономика.

Жұмылдыру экономикасы келесі белгілермен ерекшеленеді.

1. Тұтас жүйе ретінде қоғамның өмір сүруіне қауіп-қатердің болуы және оны мемлекет басшыларының түсінуі.

2. Мемлекет басшыларының осы қауіпті жоюға немесе оған қарсы тұруды көздейтін мақсат қоюы.

3. Мемлекеттік жоспарды немесе қойылған мақсатқа қол жеткізу бағдарламасын әзірлеу.

4. Тиісті мемлекеттік органдардың жоспарды немесе бағдарламаны орындау үшін қажетті ел ресурстарын жұмылдыру жөніндегі іс-қимылдарды ұйымдастыруы.

Әскери-құқықтық энциклопедиялық сөздікте «жұмылдыруды күшейту» ұғымы туралы келесі анықтама мен мәні берілген. «Жұмылдыруды күшейту – қарулы күштердің бейбіт кезеңдегі штаттар мен ұйымдастырулардан соғыс кезеңіндегі штаттар мен ұйымдастыруларға көшуі. Жұмылдыра күшейтуге: бөлімдерді жеке құраммен, жауынгерлік техникамен, қару-жарақпен, көлікпен жасақтауды және әскерлерді (әскери-теңіз флотын, әскери-әуе күштерін) мүліктің барлық түрлерімен, жанар-жағармай материалдарымен және азық-түлікпен қамтамасыз етуді; жаңа бөлімшелерді, бөлімдер мен құрамаларды қалыптастыру үшін кадрлар бөлуді; флот корабльдерін консервациядан іске қосуды және оның құрамына сауда флоты кемелерін шақыруды, сондай-ақ әскерден оралған әскерлердің жедел тағайындалған пункттеріне уақтылы кетуін ұйымдастыруды қамтиды» [3].

Экономикалық жұмылдырудың ерекшеліктеріне келесілер жатады:

- ◆ жұмылдыру іс-шараларының көп бөлігін соғысқа дейінгі кезеңге ауыстыру (соғыстың басталуы);

- ◆ әскери өнеркәсіпті күшейтуді және жабдықтауды қамтамасыз ету үшін талап етілетін материалдық резервтер мен қорлар мәнінің өсуі;

- ◆ бүкіл экономиканың жоғары жұмылдыру дайындығына күні бұрын қол жеткізу;

- ◆ бейбіт уақытта соғыс кезінде экономиканың тұрақты жұмыс істеуін арттыру жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыру.

Экономикалық жұмылдыру қажеттілігі тарихи тұрғыдан салыстырмалы түрде, яғни Бірінші Дүниежүзілік соғыс кезінде, қамтамасыз ету үшін үлкен материалдық ресурстар қажет болған миллиондаған әскерлер орналастырылған кезде, жақында пайда болды.

Осылайша, Германияда азаматтық өнеркәсіпті жұмылдыру үлкен ауқымда болды: 7500-ден астам өнеркәсіптік кәсіпорын әскери мақсаттағы өнімдер өндірісіне ауыстырылды. Жұмылдыру әр түрлі салалардағы кәсіпорындарда болды: металлургия, машина жасау, автомобиль, оптикалық, химиялық және т.б. Соғыстың алғашқы кезеңінде артиллериялық қару-жарақ өндірісі Крупп пен Эдгард зауыттарында, сондай-ақ үкімет арсеналдарында шоғырланды. Алайда, көп ұзамай бұл жұмысқа азаматтық машина жасау зауыттарын тарту қажеттілігі анықталды.

Англияда әскерге мыңдаған азаматтық кәсіпорындар тартылды. 1915 жылдың 6 желтоқсанына қарай үкіметтің бақылауында 2026, ал 1916 жылдың 1 тамызына қарай 4052 өнеркәсіптік кәсіпорын болды, ондаған жаңа әскери зауыттар салынды. Соғыс кезінде тек металл өнеркәсібінің өзінде тек армия үшін 2 870 мың жұмысшы жұмыс істеді.

Францияда тапсырмамен және қару-жарақ министрлігінің бақылауымен мыңдаған түрлі өнеркәсіптік кәсіпорындар жұмыс істеді. Жауынгерлік және әскери-техникалық жабдықтау заттарын өндіретін салалардағы жұмысшылар саны 2 млн адамға жетті. Азаматтық өнеркәсіпті соғыс қажеттіліктеріне жұмылдыру кезінде үлкен кемшіліктер болды. Олар:

- ◆ азаматтық зауыттарда әскери өндірісті ұйымдастыру мен күшейтулердің ұзаққа созылуы (1–1,5 жыл), соғысқа қажетті өнеркәсіп өніміне қойылатын талаптардың шұғылдығына сәйкес келмеуі;

- ◆ жаңа әскери зауыттарды ұйымдастыру және азаматтық кәсіпорындарды қайта жабдықтау нәтижесінде туындаған үлкен күрделі шығындардың қол жеткізілген нәтижелерге сәйкес келмеуі;

- ◆ әскери өндірістің халық шаруашылығы мен халықтың негізгі қажеттіліктерін есепке алмай күшейтілуі.

Бейбіт және әскери өнімдер арасындағы айтарлықтай алшақтықтың нәтижесінде әскери өндірісті күшейту мерзімінің кешігуінен өндірілген өнімдердің жетіспеушілігі туындады. Соғыс азаматтық кәсіпорындарды әскери өнімдерді жаппай өндіруге тез ауыстыруды талап етті. Алайда, еуропалық соғысушы елдерде азаматтық зауыттарда арнайы әскери өндірісті толық өндірістік қуатқа орналастыру үшін 10 айдан 14 айға дейін уақыт қажет болды – бұл мерзім соғыс талаптарына сәйкес келмейді.

Әскери өндірісті тез күшейтуге қандай себептер кедергі келтірді? Негізгі себептер – өндірістің қоғамдық сипаты мен жеке меншік нысаны арасындағы қайшылық, өндіріс анархиясы және тап күресі. Осы негізгі себептермен қатар техникалық тәртіп шарттары да теріс рөл атқарды. Қару-жарақ – бұл конструкциясы бойынша, бөлшектер саны бойынша күрделі машиналарды

білдіреді. Машиналар өндірісін игеру үшін кәсіпорынға ұзақ мерзімді техникалық дайындық қажет. Барлық соғысқан елдерде арнайы өлшеу құралының жетіспеушілігі байқалған, оны дайындауға 6 айдан 8 айға дейін мерзім қажет болған. Бұл жағдай әскери өндірісті күшейту қарқынының баяулауына әсер ете алған жоқ. Сонымен қоса, әскери өндірістің баяу қарқынына себеп болған маңызды факторлардың бірі – теміржол көлігінің шамадан тыс жүктемелілігі. Бұл жағдай шикізатты, отынды және дайын өнімді тасымалдауда үлкен кедергілер тудырды.

Бірінші Дүниежүзілік соғыс майданның қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесі, әскери күштердің көбеюі, ең алдымен, өнеркәсіптік өндірістің даму деңгейінен анықталатыны көрінді.

Германияда әскери өндірісті күшейту 2 кезеңге бөлінеді: біріншісі – 1914 жылдың қыркүйегінен 1916 жылдың қазанына дейін; екіншісі – 1916 жылдың қазанынан бастап, яғни «Хинденбург бағдарламасы» қабылданған күннен бастап, яғни әскери өнім өндірісінің едәуір артуымен сипатталды. Жұмылдыру жоспары бойынша винтовкалардың айлық өндірісі соғыстың бесінші айында 30 мың данаға дейін жеткізілуі керек еді. Алайда винтовкаларға деген қажеттілік соғысқа дейінгі есептеулерден едәуір асып түсті. Нәтижесінде винтовкалар өндірісі тез қарқынмен өсті.

Пулемет өндірісі келесідей өсті: 1914 жылы айына – 200 дана, 1915 жылдың аяғында – 800 дана, 1916 жылдың тамызында – 2300 дана, 1917 жылдың көктемінде – 7000 дана және 1917 жылдың күзінде – 14 000 данаға дейін өсті. Германияда винтовкалар мен пулеметтер өндірісінің мұндай өсуі машина жасау өнеркәсібінің жоғары даму деңгейіне және машина жасау кәсіпорындарының арнайы әскери зауыттармен ынтымақтастығына байланысты болды [4].

Ауыр қару-жарақ өндірісі ескі зеңбірек зауыттарының (Крупп және Спандау) үлесінде болды. 1915 жылы 4 мың, 1916 жылы – 14 мың, 1917 жылы – 24 мың, ал 1918 жылы – 22 мың мылтық оқпа шығарылды. Ең жоғары айлық өнім барлық калибрлерге 2 900 зеңбірек оқпанға дейін шығарылды [4].

Соғыс кезінде Англияда азаматтық өнеркәсіпті жұмылдыру жүргізілді және арнайы әскери зауыттар кеңейтілді. Сонымен қатар, 14 мемлекеттік әскери зауыт салынды. Қолмен ату қаруын жасау жылдан жылға артып отырды. Егер 1914 жылы 120 мың шығарылса, ал 1916 жылы – 853 мың, 1917 жылы – 1206 мың дана мылтық шығарылды. Соғыс кезінде Англияда барлығы 3854 мың винтовка жасалды.

Пулемет өндірісі 1915 жылғы 6 мың данадан 1918 жылы 120,8 мыңға дейін артты. Соғыс кезінде Англияда барлығы 239,4 мың пулемет жасалды. Мылтықтар мен пулеметтер өндірісінің өсуінің артуына қарамастан, Англия Германиядан қалып қойды.

Англия қару-жарақтар өндірісі саласында Германиядан артта қалды. Ағылшын зауыттарының айлық өнімі бар-жоғы 1050 қару-жарақ болды. Германия жыл сайын майданға 130 млн снаряд, ал Англия – 85 млн снаряд жіберіп отырды.

Оқ-дәрі өндірісі бойынша Англия соғысушы елдер арасында ай сайын 18 мың тонна өндіріп, 1-орында тұрды. Бірақ жарылғыш заттар өндірісі бойынша ол Германиядан артта қалды, онда ең жоғары айлық өнім 35 мың тонна, ал Англияда 25 мың тонна болды.

Ұшақ және мотор жасау саласында Англия Германиядан біршама алда болды. Соғыс кезінде Англияда – 47 873 ұшақ, Германияда – 47 300 ұшақ, Англияда – 52 598 ұшақ, Германияда – 44 004 ұшақ жасалды. Осылайша, ағылшын өнеркәсібі бірқатар әскери өндірістерде Германиядан артта қалды, бірақ тұтастай алғанда үлкен өндірістік әсерге қол жеткізді [4].

Францияда соғыс кезінде 2943 мың винтовка жасалды. Соғыстың басында француз армиясында 5 мың пулемет болды. Соғыс кезінде 87 мың станоктық және 290 мың қол пулеметтері жасалды.

1915 жылы қару-жарақ өндірісіне азаматтық өнеркәсіп тартылды. Француз индустриясы айлық өнімді 12 500 зеңбірекке жеткізе отырып, бар-жоғы 23 мың қару-жарақ шығарды [5].

Францияда снарядтар өндірісі Германиямен бірдей деңгейде болды. Соғыс кезінде Францияда барлығы 290 миллион снаряд жасалды. Жұмылдыру жоспары бойынша Француз оқ-дәрі зауыттарының өнімділігі күніне 24 тонна түтінсіз оқ-дәріге есептелген, бұл нақты қажеттіліктерге сәйкес келмеді және қолданыстағы оқ-дәрі зауыттарының өндірістік мүмкіндіктерінен едәуір асып түсті.

8 жаңа зауыт салынғанға дейін зеңбірекпен қамтамасыз етуде айтарлықтай қиындықтарға тап болды. Тапшылық сыртқы нарық есебінен жабылып отырды.

Жарылғыш заттардың жетіспеушілігі де сезілді. Осыған байланысты бірнеше жаңа мемлекеттік зауыттар салынды, тапсырыстардың бір бөлігі жеке кәсіпорындарға берілді. Нәтижесінде бұрын жұмыс істеп тұрған және жаңадан салынған зауыттар соғыс кезінде 320 мың тонна түтінсіз оқ-дәрі және 700 мың тонна жарылғыш заттар шығарды.

Соғыс кезінде 52,2 мың ұшақ және 92,4 мың мотор дайындалды. Ұшақтар мен моторлар өндірісінің өсуі негізінен жаңа зауыттар мен шеберханалардың салынуына байланысты болды.

Жапон экономикасы сауда балансының үнемі жетіспеушілігін бастан өткерді, ол шетелдік қарыздар мен ақша эмиссиясымен жабылып отырды және инфляцияға әкелді. XX ғасырдың екінші онжылдығының басында жағдай ушығып кетті. 1913 жылы Жапонияның сыртқы сауда айналымы 1361 млн иенді құрады, оның ішінде экспорт – 632 млн иен, импорт – 729 млн иен болды. Сонымен бірге әскери шығындар да өсті: егер 1880-ші жылдары олар ел бюджетінің шамамен 15%-ын құраса, 1901–1910 жылдар кезеңінде шығындар 48%-ға жетті [6].

Бірінші дүниежүзілік соғыс кезінде ЖІӨ-нің өсу қарқыны 1940 жылдардың басына дейін ең жоғары өсу кезеңі болды. ЖІӨ-нің номиналды өсу қарқыны 30%-ға жетті. ЖІӨ нақты өсу қарқыны 5–6%-дан асқан жоқ. Осылайша, ЖІӨ-нің өсуі көбінесе инфляция есебінен болды.

1913–1918 жылдары жапон экспорты 3,1 есе өсіп, 1962 млн иенді құрады, импорт 2,3 есе артып, 1668 млн иенге жетті. Еуропаға, негізінен, қару-жарақ пен әскери материалдары шығарылды (Ресей көп тұтынды), басқа аймақтарға – Еуропаға жетіспейтін өнеркәсіптік тауарлар тасып шығарылды.

АҚШ қысқа мерзімде өзінің өндірістік қуатын қажетті көлемде арттыра алмағандықтан Азиядан, Жапониядан импортты ұлғайтты. Еуропалық тауарлар азиялық және ішкі жапон нарықтарынан кете бастады, олардың орнына жапондық өндірушілер келе бастады.

Азия аймағының үлесі Жапонияның барлық сыртқы сауда операцияларының жартысы болды. Сыртқы саудада Қытайдың елеулі үлесі болды, яғни ол 1910 жылдан 1914 жылға дейінгі кезеңде экспорттың 24,7%-ын және импорттың 18,5%-ын құрады. Сонымен қатар, Қытайға жапон тоқыма өндірісінің 3/4 бөлігі келді [7].

Жапонияның жалпы өнеркәсіп өнімі соғыс жылдарында екі есе өсті. Егер Бірінші дүниежүзілік соғысқа дейін болаттың ішкі нарығын «Явата» мемлекеттік компаниясы (Yawata Iron Works) қамтамасыз етсе, соғыстың аяғында ішкі нарықта Кавасаки (Kawasaki Shipyard), дзайбацу «Мицубиси» және дзайбацу «Асано» болат өндірісі пайда болды. 1913 жылдан 1921 жылға дейін Жапонияда шойынды балқыту көлемі 300 мың тоннадан 990 мың тоннаға дейін өсті, ал тазартылмаған болатты балқыту көлемі 660 мың тоннадан 2 млн тоннаға дейін өсті; бұл ретте «Яват» өндірісінің үлесі тиісінше 61,8-ден 47%-ға дейін және 57,3-тен 29,6%-ға дейін төмендеді [8]. Өсім, сондай-ақ, қозғалтқыштар, электр қозғалтқыштары, тоқу машиналары сияқты жабдықтар өндірісінде де байқалды.

Халықаралық конъюнктура капиталдың жеткілікті шоғырлануына, мемлекеттің қолдауына, дамыған қуаттарға және шетелдік нарықтарға қол жетімділікке ие болған ірі жапон концерндеріне – дзайбацуға ерекше пайда әкелді. Осы факторлардың барлығы оларға босатылған экономикалық тауашаларды меңгеруге мүмкіндік берді. Әсіресе, «Мицуи», «Мицубиси», «Сузуки», «Фурукава» сияқты жетекші дзайбацудар үлкен пайда тапты.

Жаңа жағдайда компаниялар әртүрлі стратегияларды ұстанды. «Мицуи» және «Мицубиси» ұзақ мерзімді перспективаларға қамқорлық жасай отырып, өз күштерін жергілікті нарықтарда ерекше жұмыс жағдайларын алуға қол жеткізе отырып, шетелдік әріптестермен берік қарым-қатынас орнатуға көбірек көңіл бөлді. Сонымен қатар, қолданыстағы бизнесті ұлғайтумен қатар, олар өз құрылымын әртараптандыруды жалғастырды. «Мицуи» мен «Мицубисиден» қарама-қайшы, «Судзуки» мен «Фурукава» негізінен алыпсатарлық операциялармен айналысқан. Қысқа мерзімді стратегияны таңдау нәтижесінде соңғы екі сауда компаниясы 1920 жылдардағы қаржылық дағдарысты қиындықпен өткерді, ал «Сузуки» дзайбацу толығымен банкротқа ұшырады.

Бірінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі пайда жапон компанияларына өндірістік қуаттылықты едәуір арттыруға мүмкіндік берді. 1916–1919 жылдары компаниялардың жаңа жабдыққа арналған шығындары алдыңғы бес жылдық кезеңмен салыстырғанда 7,5 есе, ал өндірісті кеңейтуге арналған шығындар бір мезгілде 5 есе дерлік ұлғайды. Өсудің үлкен коэффициенті, әсіресе мақта өнеркәсібінде, тау-кен ісінде және теңіз тасымалында байқалды. Осылайша, Бірінші Дүниежүзілік соғыстың нәтижесінде Жапония өзінің экономикалық және геосаяси жағдайын жақсартты.

Бірінші Дүниежүзілік соғыс кезінде Батыс Еуропа мемлекеттері мен Жапонияның басқару органдарының тәжірибесі соғыс уақытында елде әскери-экономикалық жұмылдырылды жүргізудің 3 маңызды тарихи сабағын тұжырымдауға мүмкіндік береді.

1. Әскери-экономикалық жұмылдыруды басқару жөніндегі жоғарғы органды билік өкілеттіктеріне ие, неғұрлым беделді тұлға басқаруы тиіс.

2. Мұндай жұмылдырудың сәтті болуының міндетті шарты – жауды жеңу үшін қоғамның барлық салаларын, елдің барлық саяси күштерін шоғырландыруды қамтамасыз ету.

3. Әскери-экономикалық жұмылдыру органдарының құрылымы, құрамы, міндеттері мен іс-қимыл тәртібі бейбіт уақытта алдын ала айқындалуы тиіс.

Біздің ойымызша, бұл сабақтар қазіргі уақытта барлық елдер үшін, соның ішінде Қазақстан үшін де өте өзекті болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Социологиялық энциклопедиялық сөздік. Орыс, ағылшын, неміс, француз және чех тілдерінде / ред. – үйлестірушісі акад. Г.В. Осипов. – М., 1998. – С. 185: fnisc.ru/index.php?id=6556&page_... (өтініш берген күні 24.10.2020).

2 Фонотов А.Г. Ресей: жұмылдыру қоғамынан инновацияға дейін. – М., 1993. – С. 88: cyberpedia.su/3x37fd.html (өтініш берген күні 8.10.2020).

3 Әскери-құқықтық энциклопедиялық сөздік А.В. Кудашкина, К.В. Фатееваның редакциясымен – М.: Әскери қызметшілердің құқықтары үшін, 2008: search.rsl.ru/ru/record/01003371267 (өтініш берген күні 10.10.2020).

4 Дүниежүзілік соғыс цифрмен. – ОГИЗ. – 1934, 39 бет: elib.shpl.ru/ru/nodes/32190 – ... (өтініш берген күні 11.10.2020).

5 Ребуль. Франциядағы 1914–1918 жылдардағы әскери өндіріс – М. – Л.: Промиздат, 1926, 41 бет: militera.lib.ru/research/... (өтініш берген күні 13.10.2020).

6 Жапонияның экономикалық тарихының статистикалық анықтамалығы [Кингэндайни-хонкэйдзайеран]. Токио университетінің баспасы: құрастырушылар Мива Реити және Хара Акира, 2010. – Б. 99: dspace.spbu.ru/bitstream/11701/... (өтініш берген күні 9.10.2020).

7 Beasley W.G. Japanese Imperialism, 1894–95. Oxford: Claredon Press, 1987. P. 12: search.rsl.ru/ru/record/01000482607 (өтініш берген күні 11.10.2020).

8 Жапон экономикасының екі мың жылдығы [Нихонкэйдзай-нонисэннэн]. Оота Есиюки, Кавагути Хироси, Фудзия Нобуюки, Кэйсесебу баспасы, 1997. – Б. 224: cyberleninka.ru/article/n/... (өтініш берген күні 8.10.2020).

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Sotsiologiyalyk entsiklopediyalyk sözдіk. Orys, aғыlshyn, nemis, frantsuz zhәне chekh tilderinde / red. – үйлестірушісі акад. G.V. Osipov. – М., 1998. – С. 185: fnisc.ru/index.php?id=6556&page_... (өтініш берген күні 24.10.2020).

2 Fonotov A.G. Resei: zhұmyldyru қоғамынан innovatsiyaға deiin. – М., 1993. – С. 88: cyberpedia.su/3x37fd.html (өтініш берген күні 8.10.2020).

3 Әскери-құқықтық энциклопедиялық сөздік А.В. Кудашкина, К.В. Фатееваның редакциясымен – М.: Әскери қызметшілердің құқықтары үшін, 2008: search.rsl.ru/ru/record/01003371267 (өтініш берген күні 10.10.2020).

4 Dүniezhүzilik soғыs tsifrmen. – OGIZ. – 1934, 39 бет: elib.shpl.ru/ru/nodes/32190 – ... (өтініш берген күні 11.10.2020).

5 Rebul'. Frantsiyadaғы 1914–1918 zhyldardaғы әскери өндiris – М. – Л.: Promizdat, 1926, 41 бет: militera.lib.ru/research/... (өтініш берген күні 13.10.2020).

6 Zhaponiyanуң ekonomikalық тарikhynуң statistikalyқ anyқtamalyғу [Kingendaini-khonkeidzaieran]. Tokio universitetiniң baspasy: құrastyrushylar Miva Reiti zhәне Khara Akira, 2010. – B. 99: dspace.spbu.ru/bitstream/11701/... (өтініш берген күні 9.10.2020).

7 Beasley W.G. Japanese Imperialism, 1894–95. Oxford: Claredon Press, 1987. P. 12: search.rsl.ru/ru/record/01000482607 (өтініш берген күні 11.10.2020).

8 Zhapon ekonomikasynуң eki myң zhyldyғу [Nikhonkeidzai-nonisennen]. Oota Esiyuki, Kavaguti Khirosi, Fudziya Nobuyuki, Keisesebu baspasy, 1997. – B. 224: cyberleninka.ru/article/n/... (өтініш берген күні 8.10.2020).

Г.Н. ДУГАЛОВА,¹
д.э.н., профессор.
Казахский университет
технологии и бизнеса¹

ОПЫТ МОБИЛИЗАЦИОННЫХ РАЗВЕРТЫВАНИЙ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИХ ГОСУДАРСТВ И ЯПОНИИ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ И ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Аннотация

В данной статье уточнено, что мобилизационная подготовка экономики является важнейшей составной частью организации обороны и безопасности любого государства. Подробно раскрыто социально-экономическое содержание таких категорий, как «мобилизация», «мобилизованность», «мобилизационная экономика», «мобилизационные развертывания» и «экономическая мобилизация». Определены основные признаки мобилизационной экономики и особенности экономической мобилизации, рассмотрены особенности экономической мобилизации. Подчеркивается, что необходимость в экономической мобилизации возникла исторически сравнительно недавно – в период Первой мировой войны, когда были развернуты многомиллионные армии, для обеспечения которых потребовались огромные материальные ресурсы. Проанализирован мировой опыт мобилизационного развертывания в годы Первой мировой войны: изучен опыт западноевропейских государств на примере Германии, Англии и Франции, а также Японии. Установлены причины, которые мешали быстрому развертыванию военного производства. Обосновывается, что мобилизационное развертывание экономики как процесс превращения военно-экономического потенциала страны в реальную оборонную мощь зависит от многих факторов, в том числе от общих экономических возможностей государства, степени готовности его экономики к переходу на режим военного времени и обеспечению своевременного производства военной продукции в необходимых объемах и ассортименте. На основе проведенного анализа автором сформулированы определенные выводы, которые могут учитываться и в настоящее время при решении задач мобилизационной экономики во многих странах, в том числе и в Республике Казахстан.

Ключевые слова: экономическая мобилизация, мобилизационные развертывания, гражданская промышленность, военные заводы, концерны, международный опыт, военно-экономический потенциал.

G.N. DUGALOVA,¹
d.e.s., professor.
Kazakh University
of Technology and Business¹

THE EXPERIENCE OF WESTERN EUROPEAN STATES AND JAPAN MOBILIZATION DEPLOYMENT DURING THE WORLD WAR I AND ITS USE IN MODERN CONDITIONS

Abstract

This article specifies that the mobilization preparation of the economy is the most important part of the organization of defense and security of any state. The socio-economic content of such categories as “mobilization”, “mobilizability”, “mobilization economy”, “mobilization deployment” and “economic mobilization” is defined in full. The main features of the mobilization economy and peculiarities of economic mobilization are defined. Features of economic mobilization are considered. It is emphasized that a need for economic mobilization arose relatively recently – during the World War I when many-millioned armies were deployed, which in their turn required huge material resources. The world experience of mobilization deployment during the First World War is analyzed: the experience of Western European states is studied on the example of Germany, England and France, as well as Japan. The reasons prevented the rapid deployment of military production are established. It is established that the mobilization deployment of the economy as a process of turning the country's military and economic potential into a real defense power depends on many factors, including general economic capabilities of a state, the degree of readiness of its economy to switch to the wartime regime and ensure timely military production in the required volumes and assortment. Based on the analysis, the author formulated certain conclusions that can be considered at the present time when solving the problems of the mobilization economy in many countries, including the Republic of Kazakhstan.

Key words: economic mobilization, mobilization deployments, civil industry, military factories, concerns, international experience, military and economic potential.